

De bezetting

Er is heel wat te zeggen over de bezetting van de Johannes Passion in Bachs dagen. We kunnen op basis van de verschillende versies spreken van een bezetting van twee 1e en twee 2e violen, een altviool, twee violones (contrabassen), twee traverso's (die waarschijnlijk in de eerste versie nog helemaal niet meededen), twee hobo's en een basso continuo. In 1749 met een grotere fagot. Dit kleine orkest aanvankelijk aangevuld met een viola da gamba, twee violas d' amores en een luit voor een aantal solostukken. We hebben koorpartijen voor vier concertisten en voor vier ripienisten, oftewel vullers, van de zang van de solerende concertisten. Een zeer kleine bezetting dus, voor onze huidige maatstaven. Bach hoefde het niet te hebben van grote orkesten of koren, maar van sprekende muziek. Wilde hij volume in de kerk horen, dan was daar het orgel voor. Dat gaf daar waar gewenst een magistraal groot geluid. Het begrip koor zoals wij dat kennen bestond eigenlijk nog niet. Dat kwam in Duitsland pas langzaam in de 18e eeuw op gang. Bij Händel is al vaker sprake van zowel grotere koren als orkesten.

Er is een enorme discussie ontstaan over de solistenbezetting versus de koorbezetting. Daar ga ik hier niet teveel op in. Als Bach ripienistenpartijen uitschreef dan was het duidelijk dat hij meer klank wou hebben. Hij deed dat voor een paar cantates en dus voor de Johannes Passion. De wetenschappers gaan er momenteel volledig van uit dat Bach de koorgedeeltes enkelvoudig uitvoerde. Dus waar hij een ripienistenpartij uitschreef betekende dat een echte verdubbeling met vier stemmen.

Het is dus uiterst gefundeerd om de Johannes Passion met vier plus vier zangers uit te voeren. Dat zal mogelijk ook heel vaak de praktijk geweest zijn en is dus heel zinnig als aanpak voor de huidige uitvoeringsaanpak.

Deze hypothese wordt in feite versterkt door de klaagbrief die Bach in 1730 schreef over kwaliteit en kwantiteit van het Thomanerchor. Dat was na minstens twee uitvoeringen van zowel de Johannes Passion als de Matthäus Passion. Zijn klacht betreft vooral het tekort aan kwaliteit van de zangertjes om zijn muziek naar behoren uit te voeren. Er waren in het totaal 52 jongens, alumni genoemd, die verdeeld moesten worden over vier kerken. Eigenlijk is maar een handjevol daarvan in staat zijn moeilijke partijen te zingen. Het grootste deel is Ausschuss, ja uitschot. Als eis stelt hij dat hij minstens drie of nog beter vier zangers per partij nodig heeft en het lijkt erop dat hij dat dus helemaal niet haalt, waarom anders de klacht? Het is dus zeer gerechtigd om de Johannes Passion met acht zangers uit te voeren, vier plus vier dus. Dat was in ieder geval een werkbaar minimum dat nodig was om de ook moeilijke dubbelkorige motetten uit te voeren. Er zijn ook documenten die spreken over een bestaand oktet (groep van acht zangers dus), beter betaald dan de rest. Deze acht zouden misschien ook wel de dubbelkorige Matthäus Passion hebben uitgevoerd. Voor de makkelijke cantus firmus in het beginkoor kon hij dan mindere zangers rekruteren. Maar het is ook gerechtigd om de Johannes Passion met een koor van vier zangers per partij, dus totaal zestien, uit te voeren want dat was wel Bachs ideaal. Hij benoemde dat als een dringende eis in zijn

klaagbrief aan de raad. Meer per stem is ongeoorloofd want dan komt de verstaanbaarheid in het gedrang. En voor de optimale overdracht van de boodschap was transparantie en verstaanbaarheid een eerste vereiste. Bovendien zou er dan onbalans met het kleine orkest ontstaan. Dat is een belangrijk aspect. Bach, die zulke prachtige en vaak meerstemmige instrumentale muziek schreef, deed dat ook in zijn Cantates en Passionen. Die subtiele instrumentale kwaliteit sneeuwt direct onder met een grotere koorbezetting. Dit aspect is in feite een aanvullend bewijs voor de vier plus vier bezetting.

De muziek van Bach kan veel aan, en de grote koren die zich sinds 1829 ontfermd hebben over Bachs Passionen, soms zelfs daar hun bestaansrecht aan ontlennen, zijn een zeer waardevolle en boeiende traditie op zichzelf. Daar is niets tegen. Zelfs de Meezingpassionen met aantallen die in de buurt van het ideaal van Mengelberg komen (1750 zangers in Frankfurt voor de Matthäus Passionvormen een opvallende schakel in de geschiedenis van Bachuitvoeringen. Wil men zich echter van het vernis ontdoen dat in de loop van de jaren over de muziek van Bach is aangebracht, dan is uitvoeren in kleine bezetting een eerste vereiste. Zelfs bij de eerste decennia van de authentieke uitvoeringen van Bach, dus vanaf 1965, waren de koren nog veel te groot en de orgels veel te klein. Bach heeft altijd met bestaande kerkorgels gewerkt met veel meer volume en uitstraling dan de kistorgeltjes die de authentieke uitvoerders tot nu toe gebruikten. Vooral de recitatieven klinken heel anders met een kerkorgel uit die tijd. Authentiek was dus lang niet altijd authentiek. Tot nu toe hebben alleen Mc Creesh en Musica Amphion de inzet van echte kerkorgels uit de barok serieus genomen. Authenticiteit zal zich altijd moeten bedienen van compromissen. Nu vrouwen zingen zoals de jongens in Bachs tijd, is het zeker geoorloofd om vrouwen in plaats van de niet altijd zuiver intonerende jongens in te zetten. Sopranen worden tegenwoordig ook vaak geselecteerd op basis van een 'jongensachtige' sound.

Momenteel zijn er een aantal opnames met vier plus vier zangers (Kuyken II, van Veldhoven, Pierlot, Pichon, Butt) en bestaat er een grote groep opnames met een koormatige bezetting van zestien zangers. Koopman, Kuyken I, Gardiner etc.

Zie hiervoor verder het filmpje met de cd-bespreking bij de extra's op de site van Rubinstein.